

bok recensioner

Inbjudan till öppet samtal om vårdetik

KNUT-ERIK TRANÖY

Medicinsk etik i vår tid

Studentlitteratur, Lund, 1993.

De senaste åren har vi översvämmats av en mängd böcker i ämnet *vårdetik*. Efterfrågan verkar vara stor men alla böcker håller inte hög kvalitet. Det finns fortfarande behov av en bok på svenska som kan fungera i etikundervisningen på olika vårdutbildningar. Mot denna bakgrund är det med stort intresse man tar del av Knut-Erik Tranöys bidrag. Tranöy är professor emeritus i filosofi (Bergen och Oslo) och har under många år skrivit om etiska frågor, särskilt i relation till medicinsk forskning och prioriteringar inom sjukvården. Boken behandlar etiska grundbegrepp och teorier samt tillämpar dessa i konkreta frågor som abort, eutanasi, prioriteringar, tystnadspliktens roll och genteknik.

Tranöy delar många etikers skepsis när det gäller de etiska teoriernas möjlighet att nå fram till entydiga svar. En viss konsensus har ändå åstadkommit när det gäller synen på patienten. Det är otvetydigt så att det under de senaste tjugo åren skett en positiv utveckling så att patientens autonomi kommit att spela en allt större roll. Samtidigt ställs vi inför nya svårlösta problem, inte minst genom de möjligheter som gentekniken innebär på medicinens område. Tranöys slutsats är att den etiska bedömningen alltid till sist måste falla till-

baka på ett fritt, öppet och argumenterande samtal där ingen har tolkningsföreträde. Med en term lånad av Jürgen Habermas anger Tranöy utgångspunkten: det skall vara en "herredömesfri dialog". Tranöy lever också som han lär genom att i olika etiska frågor föra ett konstruktivt, provande samtal. Särskilt avsnitten om aborter, prioriteringar och tystnadsplikt förtjänar att läsas. Det visar sig bl a att man kommer mycket långt i riktning mot en konsensus i etiska frågor enbart med hjälp av ett konsistenskrav beträffande etiska bedömningar och samhällets praxis.

Eftersom etiken alltid i någon mening utövas i en särskild kulturell kontext är det viktigt att olika värderingar får komma till tals. I sina argument hänvisar därför Tranöy både till principiella grunder och till gängse uppfattningar. Det är emellertid oklart vilken tyngd respektive motive-ring har. Det är viktigt att förekommande värderingar och uppfattningar bereds plats i det etiska samtalet men ibland finner vi goda skäl att tillbakavisa också vanligt förekommande uppfattningar, till exempel för att de är dåligt informerade.

Jag delar Tranöys slutsatser i många stycken men tycker att boken lite för mycket rör sig på vad man skulle kunna kalla en "utredningsnivå". De etiska problemen diskuteras ungefär så abstrakt som vi vant oss vid från allehanda utredningar om "det ofödda barnet", "prioriteringar i vården" och "genetisk integritet", för att nämna några svenska varianter. Abortfrågan diskuteras till exempel öppet och resoneringar men på ett överordnat plan, inte utifrån den gravida kvinnans perspektiv. Fler konkreta exempel som vävts in i begreppsutredning och argumentation hade gjort boken betydligt relevantare som kursbok i just vårdetik.

När det gäller autonomibegreppet gör Tranöy en intressant och fruktbar distinktion mellan självbestämmande och *med*-bestämmande. Begreppsutredning är dock oklar. Tranöy uppfattar det så att patientens autonomi kan komma i konflikt med läkarens eller vårdpersonalens autonomi. Så uppfattad kan vi bättre beskriva konflikten som en konflikt mellan patientens rätt till en viss behandling och läkarens plikt eller samvete, till exempel inför ett eutanasi- eller abortbeslut. Här måste *läkaren*, inom rimliga gränser, få vara med och bestämma om han/hon vill uppfylla patientens önskan. I andra fall står kon-

flikten mellan att handla i enlighet med patientens vilja och att handla i enlighet med hennes bästa intresse för ögonen. I en del fall är det rimligt att *patienten* får bestämma *själv*, till exempel när det är dags att avbryta en behandling vid livets slutskede. I andra fall kan det bara bli fråga om att patienten bestämmer tillsammans *med* läkaren, till exempel i samband med behandling av barn.

Det sammanlagda intrycket är att författaren gjort ett mycket förtjänstfullt arbete med denna "medicinska etik för vår tid". Boken har bredd och djup både i de filosofiska begreppsutredningarna och i diskussionen om konkreta tillämpningsproblem. Det är en bok som jag gärna varmt rekommenderar för olika vårdutbildningar, men också för redan yrkesverksamma vårdgivare och en intresserad allmänhet.

Mats G Hansson

Presentation av intressanta fakorer för daghems- klimatet

BODIL EKHOLM & ANNA HEDIN

Det sitter i väggarna! Daghems-klimat - barns och vux- nas utveckling

Studentlitteratur 1993. 155 sid.

Vad betyder klimat på daghem för barnet, något som Bodil Ekholm och Anna Hedin försökt svara på. Daghemmets "inre liv" gestaltas, enligt dem, i det dagliga samspelt mellan barn och personal på ett daghem. De frågar sig - "vilken roll spelar detta inre liv - har det någon betydelse för barnens utveckling hur de vuxna bemöter dem - har det någon betydelse för vuxnas utveckling hur relationerna i personalgruppen är - eller är det ändå kanske bara de yttre resurserna som styr?

De ger i sin teoretiska beskrivning en bakgrund till hur de väljer att granska begreppet klimat och menar att klimat kan

ses såväl utifrån ett strukturellt synsätt, dvs påverkat av organisationsstrukturen som av ett socialpsykologiskt synsätt, dvs format av ett samspel mellan organisationsmedlemmarna. I sina försök att fånga in begreppet klimat menar författarna att klimat är ett begrepp med många infallsvinklar, men de väljer i studien att analysera klimat på olika daghem ur ett utvecklingsperspektiv. De gör därefter antaganden om att följande faktorer kan ha inflytande på daghemmets klimat:

- politiskt kulturella förutsättningar som innefattar utbildning och mål, synen på barn och barnuppfostran, förskolans dubbla funktion och arbetets innehåll,
- organisatoriska förutsättningar som innefattar daghemsstorlek, personaltäthet och barngruppens sammansättning,
- personella förutsättningar som innefattar personalens bakgrund och barnens bakgrund.

Man diskuterar även det inflytande som föreståndaren, dvs ledarskapets samt barnens beteende kan tänkas ha på klimatet. De menar att barnens beteende kan återverka på klimatet och att olika klimat ger olika utvecklingsbetingelser både för vuxna och barn.

De har tagit sig an samma område som Michael Rutter m fl (1979, 1983), vilka bedrivit forskning om klimat men då inom skolan. Ekholm och Hedin använder delar av deras begreppsapparat men dock inte fullt ut. De för däremot in nya aspekter som de bedömer som väsentliga men som inte självklart går att infoga i ett klimatbegrepp. Som läsare tappar man därför lätt kontrollen över hur begreppen förhåller sig till varandra och vad författarna menar med daghemsklimat. en operationell definition av begreppet klimat saknas således. Det finns åtskilliga vetenskapliga problem i studier av den här typen.

Om man bortser ifrån klimatbegreppet så är det dock en samling intressanta faktorer som presenteras som kan vara relevanta för studier av daghemmets betydelse för barnet. Bland de tolv utvalda daghemmen som studerades fann man t ex vissa skillnader i samverkan och aktivitet. Så t ex tycks det som man funnit ett samband mellan barnens aktivitetsgrad och val av aktivitet kopplat till hur mycket personalen själva deltar i aktiviteten och samverkar med barnen. Det vore oerhört spännande om man kunde fördjupa kunskapen kring dessa frågor och då gärna kopplat

till barnets utveckling som författarna ju också är intresserade av.

Viveka Sundelin Wahlsten

Psykoanalytisk och litterär analys för många

CLARENCE CRAFOORD

Barndomens återkomst

Natur och Kultur 1993.

Clarence Crafoord tar ett eget barndomsminne som utgångspunkt för sin skildring av tidiga minnens betydelse hos författare som Marcel Proust, August Strindberg och Selma Lagerlöf.

Författaren är psykoanalytiker och lärare i psykoterapi vid Stockholms läns landstings psykoterapiinstitut. Han har publicerat flera böcker inom det psykiatriskt psykoterapeutiska området, och är välkänd för folk som arbetar inom psykiatrisk vård.

Barndomsminnet kan plötsligt dyka upp, ofta sent i livet - frammanade av någon händelse i nuet, en plats, ett ansikte eller en doft. I boken hänvisas till Julia Kristeva (1990), som beskriver utvecklingen av minnets första "behållare", som ursprungligen är en plats eller ett rum där förspråkliga tecken uppstår i mellanrummet mellan modern och barnet. Enligt Winicott beskrivs detta område mellan mor och barn som ett övergångsområde, där deras inre och yttre världar möts. Här formar barnet sina första skapelser, den första leken, de första minnena. Detta övergångsområde är nödvändigt för symbolbildning, kultur, konst, religion och mänskligt utbyte.

Marcel Proust stora roman om minnet heter "På spaning efter den tid som flytt" (A la recherche du temps perdu").

Denna stora roman är en utforskning av det författaren vill fånga i sin framställning om barndomens återkomst. Den beskriver en undersökning i nuet lika mycket som en skildring av Marcel Proust liv i det förflutna. Den stora rikedom i denna roman är, att texten är så fylld av symboler och antydningar, omvändningar och förskjutningar.

August Strindberg var liksom Marcel Proust starkt medveten om att dröm och verklighet kan glida över i varandra.

I "Ett drömspel" presenterar han sin uppfattning om hur minnen, dröm, verklighet och dikt övergår i varandra. Strindberg hade insikten, att texten han skrev var bättre av mer än ett budskap. I läsandets stund förvandlas den tryckta texten till ett individuellt budskap - helt privat - mellan författarens omedvetna och läsarens.

Författaren menar, att man kan betrakta Strindbergs författargärning som en kontinuerligt pågående självanalys. Det centrala oedipala motivet i Strindbergs verk har belysts av många, och detta ger oss en bild av en bild av en infantil neuros hos den känsliga August Strindberg.

Många psykiatriska författare har sysslat med Strindbergs "patografi". Den som först förmådde bryta uppfattningen om Strindberg som psykiskt sjuk var Olof Lagerkrantz (1979). Cullberg betonar i sin bok "Skaparkriser" Strindbergs patologiska narcissism. Författarens inställning till Strindbergs egen självanalytiska process är, att den fr a vid separationer gjorde honom hyperkänslig och att han därvid lätt regredierade till mer primitiva paranoidea reaktionsmönster, varvid ett narcissistiskt försvar mobiliserades.

Genom att följa August Strindbergs resa kan vi spåra vår egen. Att utgå från några barndomsminnen kan vara ett sätt att lära känna sig själv.

Att komma till insikt om den egna personlighetens unika förutsättningar och sammanhang så att de får en mening, är ett mål för psykoanalysen. Detta torde även ha varit Freuds syfte med sin självanalys och ett av Strindbergs syften med sin diktning, som samtidigt utgör en omfattande djup och modig självanalys.

Selma Lagerlöfs författarskap har en helt annan ursprungsform än Strindbergs, och det är som om de båda levat i två världar fastän de i yttre sammanhang levit i samma tid. I "Gösta Berlings saga" bjuder hon oss in i ett drömspel. Det väsentliga självanalytiska arbetet gjordes genom denna skapelse. Genom talrika citat visar författaren på hur Selma Lagerlöf kämpar mot diktterna i ett avståndstagande som främjar talet, ordet och den litterära texten.

De tre författare som berörs i boken är sinsemellan mycket olika, men har det gemensamt att de alla vittnar om en total hängivelse till konsten.

Grundtanken i boken är, att det är människans särart att hon alltid uttrycker sig själv, att hon bär sig själv och sin historia med sig i sin kropp, i sitt leverne och fr a sitt språk. Personligheten finns uttryckt i symboler. Denna grundtanke formar även psykoanalysens mening; att låta patienten/analysanden tala.

Många forskare har visat, att påfallande många författarskap har växt fram hos personer som lidit tidiga förluster eller kränkningar.

Boken påtalar ångesten som källa och drivkraft till skapandeprocesser, kreativitet som medel för självanalys och egen utveckling.

Clarence Crafoord gör jämförelse mellan konstnärer-författare-filosof-psykoanalytiker. Han menar att studier av det egna självet är en förutsättning för att kunna ägna sig åt studier av andra människor. Den skapande processen innebär att konstnären ger sig ut på ett vanskligt gungfly. Detta kräver ett starkt jag, att å ena sida göra "nedstigningar i kaos" i det inre psyket, samtidigt omsätta detta i en konstnärlig produkt. Det kräver en dubbel förmåga att dels kunna röra sig inom riskområden i det ena inre, och umgås med kraftfulla processer, samt dels forma detta material i estetisk form. Konstnären har en särpräglad förmåga till psykologisk klyvning.

Enligt författarens mening måste man inför konstnärskapet vara ödmjuk i en utsträckning som gör, att konstnären måste "mätas med särskilda mått" och vi måste vara ytterligt försiktiga i att diagnostisera eller psykiatisera genier. Psykisk hälsa är ett så relativt begrepp. Använder vi ett statiskt begrepp så är alla konstnärer galna.

Clarence Crafoord avslutar boken med reflektioner kring läsaren och författaren. Han talar även om litteraturens och psykoanalysens ömsesidighet. Psykoanalysen har inte bara sökt sig till litteraturen och konsten, utan konsten har också hämtat inspiration i psykoanalysen och i den uppmärksamhet på det omedvetnas språk som Freud kartlade.

Om man tittar på de olika barndomsminnen som författaren valt att belysa i boken, ser man hur ett gemensamt tema dyker upp, nämligen moderskroppen och den till synes svikande fadern. Det kan tyckas generellt, men de barndomsminnen som vi bär med oss genom livet anger för var och en av oss vår individuella utform-

ning av basala känslomässiga livsvillkor och utvecklingsgrunder.

Boken, som såväl är en psykoanalytisk som en litterär studie, vänder sig till många. Förutom de som arbetar inom vård, torde den vara av intresse för kultur- och litteraturintresserade. Den väcker intresse för vidare studier av ovan nämnda författare. Boken är lättillgänglig och fylld av citat och tolkningar av texter.

Många lever sina liv utan att syssla med de här frågorna. Andra ägnar sitt liv åt dem, som våra författare. När vi närmar oss barndomsminnena och deras återkomst i livet, så är det kanske bara ett av många sätt att lära känna sitt livsöde.

Gunilla Ljungman

Våra recensenter

Mats G Hansson är verksam vid Socialmedicinska institutionen, Akademiska sjukhuset, Uppsala, *Viveka Sundelin Wahlsten* leg psykolog och fil dr i pedagogik, Barn och ungdomspsykiatriska kliniken, Akademiska sjukhuset, *Gunilla Ljungman* leg läk, leg psykoterapeut verksam vid BUP Barn- och ungdomspsykiatriska kliniken, Akademiska sjukhuset.

System 94 Den femte internationella konferensen kring systemvetenskap och omsorg om äldre handikappade i Genève 2-6 maj 1994

I maj 1994 anordnas i Genève, Schweiz en tvärfacklig konferens med ovanstående tema. Konferensen är en uppföljning av tidigare framgångsrika SYSTED-konferenser i Montreal (1983), Perth (1987), Bologna (1990) och Barcelona (1991). Avsikten med dessa konferenser har varit att sammanföra forskare från olika discipliner med beröring till vård och omsorg om äldre och handikappade med beslutsfattare och praktiker från fältet - läkare, sjuksköterskor, socialarbetare, sjukgymnaster, arbetsterapeuter.... Berörda forskningsdiscipliner är bland annat gerontologi, epidemiologi, biostatistik, folkhälsovetenskap, sociologi, etnologi, demografi, ekonomi, psykologi, operations- och systemanalys. De frågor som diskuteras gäller företrädesvis planering, organisation och ledning av äldre- och handikappomsorgen.

1994 års konferens syftar liksom de föregående till att redovisa den senaste utvecklingen inom forskning, metoder och policy inom området.

Tema för SYSTED'94 kommer att vara "Dependency: the challenge for the year 2000".

Upplysningar om konferensen lämnas av Mårten Lagergren, Socialdepartementet, 103 33 Stockholm tel: 08/763 34 33, fax 723 11 91.